

This is an electronic reprint of the original article. This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Jesu som populist?

Vikström, Björn

Published in:
Jesus och politiken

Published: 01/01/2024

Document Version
Accepted author manuscript

Document License
All rights reserved

[Link to publication](#)

Please cite the original version:

Vikström, B. (2024). Jesu som populist? In F. Portin, & K. Skarström Hinojosa (Eds.), *Jesus och politiken* (pp. 70-89). Makadam. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2024040815250>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Kapitel 3

Jesus som populist?

Björn Vikström

Jesus gick hårt åt sin samtids religiösa ledare och han förkunnade att hierarkierna i Guds rike skall vändas upp och ned. Han identifierade sig med de små och svaga, och använde provocerande liknelser hämtade från människornas vardag. Jesus tackade Gud för att ha dolt sanningen för de visa och mäktiga, men uppenbarat den för de ödmjuka. I ljuset av hans provokativa folkliga engagemang kan man fråga sig: Var Jesus populist?

I forskningslitteraturen går det att särskilja tre huvudlinjer i förståelsen av populism. Vissa ser populismen främst som en retorisk stil, andra menar sig kunna identifiera en gemensam ideologisk grund hos populisterna, medan en tredje grupp lägger fokus vid sociala eller psykologiska faktorer som förenar dem som dras till populistiska rörelser.¹ De flesta forskarna tenderar att se populismen som ett slags ”tunn ideologi”, som i specifika historiska, kulturella och samhälleliga kontexter kan kombineras med olika ideologier och värderingar.

Ett typiskt drag inom populism är en skarp kritik av det styrande etablissemang, som beskylls för att vara en korrumpad elit, som enbart eftersträvar egen vinning och socialt anseende. Det andra genomgående kännetecknet på populism är anspråket på att tala i det sanna folkets namn.

Beroende på ideologisk bakgrund kan den elit som populisterna kritiserar se väldigt olika ut. Högerpopulister tenderar att betrakta det kulturella och politiska etablissemang samt media som vänstervridna, medan vänsterpopulister beskriver den politiska och ekonomiska eliten som nyliberala rovkapitalister. Nationalistiska populister drar upp skarpa gränser mot dem som av olika orsaker betraktas som annorlunda eller främmande, och målar upp en romantisk bild av det sanna folket: hederliga och arbetsamma människor, som betalar sin skatt, värnar om traditionella värderingar och bidrar till landets bästa. Alla som motarbetar populistpartiet, men även de som anses utnyttja välfärdssystemet, betecknas som fiender till nationen och folket. Sådana påståenden underbyggs av konspirationsteorier som går ut på att namngivna grupper i och utanför landet samarbetar i det fördolda för att åstadkomma en upplösning av landets traditionella livsstil, värderingar och religiösa traditioner.²

Enligt Nick Spencer kan man tala om kristen populism då populistiska partier formar sin identitet, sina värden och mål inom ramarna för ett kristet språkbruk och en kristen

¹ Jan-Werner Müller, *What is Populism?* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2016), 2-3; Roger Eatwell & Matthew Goodwin, *National Populism. The Revolt Against Liberal Democracy* London: Penguin, 2018), 78; Florian Höhne, ”Christian Nudges: Out of – or Into the Digital Filter Bubble? Theological Reflections on Social Media Communication”, i *Resisting Exclusion. Global Theological Responses to Populism*, red. Simon Sinn & Eva Harasta. (Geneve: Lutheran World Federation, 2019), 268

² Juha Ahvio, *Sananvapaus uhattuna Suomessa. Vihapuhe, ihmisoikeudet ja media*. Helsingfors: Kuva ja sana, 2018, 115; Zoltán Ádám & András Bozóki, ”Radical Right-wing Populism and Nationalized religion in Hungary”, i *Resisting Exclusion. Global Theological Responses to Populism*, red. Simon Sinn & Eva Harasta (Geneve: Lutheran World Federation, 2019), 101.

symbolvärld.³ Syftet med den här artikeln är att analysera nationalistiska populisters användning av Jesus och kristen tro i sin politiska strategi och retorik. Jag driver å ena sidan tesen att teologer och kristna inte kan förneka att Bibeln och den kristna traditionen erbjuder element som kan användas i populistiskt syfte. Genom att å andra sidan problematisera ensidiga tolkningar vill jag lyfta fram de resurser i den judisk-kristna traditionen som tvärtom kan användas för att motverka och korrigera populistiska och nationalistiska gränsdragningar mot ”de andra”.

Nationalistiska populisters användning av Jesus

Timo Soini, grundare och långvarig ordförande för det finländska populistiska och nationalistiska partiet Sannfinländarna, är en slagfärdig och folklig retoriker. I en bok som utkom efter hans tid som minister skriver han att den populistiska ledaren skall vara en god herde, som känner sina får. Soini jämför den populistiska demagogens karisma med en nådegåva, och hävdar med hänvisning till Bibeln att för en populist är folkets röst Guds röst. Soini kallar populismen för ett evangelium för denna världen; ett glädjebudskap till dem som kämpar med fattigdom och svårigheter.⁴

Soini och Sannfinländarnas övriga ministrar manövrerades ut ur partiet 2017, och bildade ett nytt parti som idag i praktiken har förlorat allt inflytande. Ännu idag finns det emellertid ledande röster inom Sannfinländarna som vill förena kristna och nationalistiska ideal. EU-parlamentarikern Laura Huhtasaari härleder sin devis ”finländarna alltid först” ur budet om att vi skall hedra vår far och vår mor, vilket hon tolkar som en uppmaning till att värna om det biologiska och kulturella arvet från förfäderna. Hon efterlyser en ”stark kristendom” som vågar kritisera regnbågsideologin, islam och invandring.⁵

Huhtasaari sekunderas av Juha Ahvio, en teologie doktor som vill förena konservativ kristendom med nationalistisk patriotism. Ahvio hävdar att Jesus genom liknelsen om den barmhärtige samariern vill lära oss att alla som ”på riktigt” är slagna bör hjälpas. Det här inbegriper enligt honom emellertid inte de unga män som kommer till Europa och ”...viftar med sina mobiler och selfiekäppar medan de ropar ’Allahu akbar’”. Enligt Ahvio gällde det gammaltestamentliga budet om att ta hand om främlingen bara de utlänningar som anpassade sig till landets religiösa och kulturella seder.⁶

Det finns många liknande exempel från andra länder på ambitionen att använda Jesus och kristna värderingar för varierande nationalistiska och partipolitiska intressen. Jacob Zuma, ANC:s ledare och Sydafrikas president, lovade i ett valtal 2016 att den som röstar på ANC kommer till himlen. The British National Party hävdade i en pamflett inför ett val 2010 att en kristen som röstar på något annat parti sviker Jesus. Österrikiska FPÖ:s dåvarande ordförande Jörg Haider förklarade 1999 att Jesus ord om att vi skall älska vår nästa betyder att vi i första hand skall ta hand om våra landsmän. Venezuelas vänsterpopulist Hugo Chavez såg sig som representant för den enda riktiga Jesus; nämligen folkets Jesus, inte borgarnas.⁷

³ Nick Spencer, ”’The Dog That Didn’t Bark’: Christian Populism in the UK”, i *Is God a Populist? Christianity, Populism and the Future of Europe*, red. Susan Kerr (Oslo: Skaperkraft Frekk Forlag, 2019), 173.

⁴ Timo Soini, *Populismi*, (Helsingfors: Pole-Kuntatiето, 2020), 10, 29, 99

⁵ Heikki Palmu, ”Laura Huhtasaari Mikaelin kirkossa”, blogg 18.10.2018, <https://www.kotimaa24.fi/blogit/laura-huhtasaari-mikaelin-kirkossa/>.

⁶ Ahvio, *Sananvapaus uhattuna*, 149, 166-167, 174

⁷ Dion A. Forster, ”State Theology and Political Populism in South Africa? A Kairos Critique”, i *Resisting Exclusion. Global Theological Responses to Populism*, red. Simon Sinn & Eva Harasta (Geneve: Lutheran

Det kunde ligga nära till hands att tillbakavisa dylika försök att använda Jesus och kristen tro med argumentet att det handlar om människor som inte är kristna på riktigt – vilket man själv därigenom underförstått anser sig vara. Den här argumentationen påminner om det sätt på vilket moderata muslimer tar avstånd från islamistiska terrororganisationers anspråk på att företräda islam: terrordåd i Guds namn är inte äkta islam. Jag har förståelse för reaktionen, men problemet är att man därigenom fastnar i populisternas och extremisternas essentialistiska språkbruk: vi har rätt tro och rätta åsikter, de har fel.

I stället för att förneka alla band mellan populism, extremism och ”äkta” religiös tro tror jag det är mer fruktbart att se försöken att använda religion för politiska syften som ensidiga och ofta destruktiva tolkningar av en religiös tradition. Det här gäller såväl för islam som för kristen tro. Jag anser i likhet med Florian Höhne det vara viktigt att kristna och teologer erkänner att den kristna traditionen bjuder både på resurser som nationalistiska populisterna kan knyta an till och använda sig av, och resurser som tvärtom motverkar en sådan tolkning.⁸

Nationalistiska populisternas anspråk på att försvara kristna traditioner handlar snarare om tillhörighet till en religiöst definierad kulturkrets än om religiös övertygelse, vilket inom religionssociologin brukar uttryckas med ”belonging, not believing”. Om man utgår från en funktionell religionsdefinition kan man enligt Zoltán Ádám och András Bozóki se radikal högerpopulism som en slags surrogatreligion, där nationen är den högsta instansen med en sakral symbolisk laddning. Kristendomen identifieras i detta sammanhang närmast med social konservatism och traditionell nationalism.⁹

Tillhörigheten till det kulturella nationella sammanhang som i populistisk retorik kallas ”kristet”, är följaktligen inte beroende av religiösa övertygelser eller församlingsengagemang. Såväl Nick Spencer som Joel Halldorf konstaterar att ett livligare gudstjänstdeltagande i själva verket minskar sannolikheten för att en person skall rösta på nationalistiska högerpopulistiska partier, ett fenomen som enligt Ádám och Bozóki även bekräftas av undersökningar i Ungern.¹⁰ En orsak till detta kan vara att församlingsaktiva kristna har en bättre kunskap än genomsnittet om vad den kristna etiken innehåller, och därför kan genomsådade populistpartiernas anspråk på att försvara det kristna kulturarvet med hjälp av en exkluderande politik. Ett så kallat ”kristet” kulturarv som inte tar sig uttryck i barmhärtighet och omsorg om de utsatta bygger på en tendentiös tolkning av den kristna tron och Jesus exempel.

Populisternas användning av Jesus och kristen tro utgör en utmaning som kyrkosamfunden behöver svara på genom en självkritisk uppgörelse med den egna historien och de brokiga och motstridiga tolkningstraditioner som den innehåller. Bibeln och de kristna kyrkornas historia innehåller både gränssättande och gränsöverskridande tendenser. Populisternas version av kristen tro är ofta exkluderande och djupt problematisk, men den behöver bemötas med en kritisk och lyhörd teologisk analys, inte med ett kategoriskt fördömande.

World Federation, 2019), 136; Spencer, ”Christian Populism”, 177; Leila Hadj-Abdou, ”The ‘Religious Conversion’ of the Austrian Freedom Party”, i *Saving the People. How Populists Hijack Religion*, red. Nadia Mazouki, Duncan McDonnell & Oliver Roy (Oxford University Press, 2016), 42; Christel Lamère Ngnambi, ”Populists, Christians and Christianity: A bird’s eye-view”, i *Is God a Populist? Christianity, Populism and the Future of Europe*, red. Susan Kerr (Oslo: Skaperkraft Frekk Forlag, 2019), 73.

⁸ Höhne, ”Nudges”, 268.

⁹ Ádám & Bozóki, ”Radical”, 101, 104.

¹⁰ Spencer, ”Christian Populism”, 181; Joel Halldorf, ”Populism as Existentialism: The Sweden democrats and the Longing for Connection”, i *Is God a Populist? Christianity, Populism and the Future of Europe*, red. Susan Kerr (Oslo: Skaperkraft Frekk Forlag, 2019), 111; Ádám & Bozóki, ”Radical”, 103.

De kristna kyrkorna och den akademiska teologin har inte längre en självklar förtur i att förklara vad kristen tro går ut på. I ett allt mer sekulariserat, individualistiskt och mångkulturellt samhälle förekommer oundvikligen motstridiga föreställningar om vad som skall betecknas som essentiellt och ursprungligt kristet. De här konkurrerande tolkningarna kan betraktas som mer eller mindre välgrundade försök att kontextualisera den kristna världsbilden i en konkret historisk, politisk och kulturell situation. Vi bör också uppmärksamma att populism inte enbart är ett negativt fenomen. En kritisk granskning av eliten och dess bristfälliga kontakt med hur vanliga människor lever behövs såväl i samhället som i kyrkosamfunden.

Rötter till populistisk nationalism i den kristna traditionen

Bibeln och kristen tro är inte orsak till uppkomsten av nationalistisk populism med kristna förtecken, lika litet som hinduismen och buddismen kan beskyllas för nationalistisk populism i Indien respektive Myanmar. De religiösa traditionerna innehåller emellertid föreställningar och talesätt, som går att utnyttja för nationalistiska syften.

Tron på Gud innebär en förtröstan på en auktoritet som står över landets makthavare och rådande lagstiftning. När Timo Soini jämför folkets röst med Guds röst hänvisar han till Johannesprologens formulering att Ordet fanns i början hos Gud och att Ordet var Gud. Det är denna transcendentala ”folkets röst” som den populistiska ledaren enligt honom väcker anspråk på att företräda.¹¹

Ett annat viktigt element är föreställningen om ett utvalt Guds folk, vars identitet definieras genom iakttagandet av vissa bestämda levnadsregler. Det här folket kan enligt berättelser i Gamla testamentet vid kritiska skeden i historien uttala sig med en röst, till exempel genom att svara på Guds hotande domsord med en kollektiv bön om förlåtelse och ett löfte om att omedelbart göra bättring. Till denna botgörelse kan höra att upplösa blandäktenskap och fördriva personer med främmande bakgrund ur landet. Den här föreställningen om ”folkets röst” kan populisterna spinna vidare på, liksom även den polariserande indelningen i ”vi” och ”de”.

Enligt de gammaltestamentliga berättelserna är landets skiftande öden en direkt följd av folkets och dess ledares moraliska leverne och rätta gudstro. Kritiken av en korruperad elit riktas ofta mot kungar som genom äktenskap med kungadöttrar från grannfolken ger utrymme för dyrkan av främmande gudar. Inom vissa kristna riktningar och samfund drar man en rak linje från Guds relation till sitt egendomsfolk till dagens nationalstater. En följd av detta tankesätt kan vara sammankopplingen av tro, hem och fosterland, som återkommer inte bara i populisterna, utan också i många traditionella center- och högerpartiers deviser.

Angela Denker konstaterar att representanter för en konservativ nationalistisk kristendom i USA ofta jämför skapandet av Amerikas förenta stater med Guds löfte till Abraham. Hon noterar att ”The Founding Fathers” i denna typ av retorik beskrivs som djupt övertygade kristna, vilket passar ganska illa ihop med den rationalistiska och deistiska religiositet, som präglade det självständiga USA:s första ledare. Den nära kopplingen mellan Gamla testamentets förbundsteologi och dagens nationalism syns även i att konservativa kristna ofta

¹¹ Soini, *Populismi*, 10.

förenar sin nationalism med ett okritiskt försvar av staten Israel och dess agerande i relation till palestinierna.¹²

Föreställningen om Israel som det utlovade landet kombineras av nationalistiska populister med en etnocentrisk föreställning om att varje folk skall bo inom de gränser som Gud har stakat ut för dem. Det här var en av de teologiska motiveringarna till apartheidsystemet och till skapandet av så kallade bantustans för olika stammar. På ett liknande sätt beskriver Juha Ahvio etnocentrismen som Guds goda skapelseordning: i Saudi-Arabien gäller ”muslimerna först”, i Europa och USA borde devisa vara ”kristna först”.¹³ Vad de kristna minoriteterna i länder som till exempel Indien, Pakistan och Syrien anser om en sådan mono-religiös nationalism är inte svårt att föreställa sig.

Bibeln bjuder även på föreställningen om en frälsare, en Messias, som skall återupprätta riket och leda folket till frihet. Timo Soini hävdar att populistiska partier bygger på en treenighet bestående av demagogen, frälsaren och folket. Forskare som har analyserat populismen som fenomen lyfter ofta fram den karismatiska ledaren som ett viktigt element: vanligen är det en person som utmanar media och de traditionella partierna, och talar på ett sätt som ”vanligt folk” identifierar sig med.¹⁴

Den eskatologiska visionen om en kommande seger utgör också ett element som de nationalistiska populisterna kan knyta an till. Bibeln förmedlar ett hopp om att Gud en dag skall segra, straffa sina motståndare och genomdriva en omvälvande förändring av de rådande förhållandena. Den här föreställningen är nära förbunden med en teologisk triumfalism, som betonar Guds makt och storhet, och tonar ned de texter som tvärtom framhåller Jesus svaghet, ödmjukhet och sårbarhet. Ett synliggörande av den här komplexiteten i hur Jesus beskrivs i Nya testamentet kan utgöra ett verksamt motmedel mot olika försök att appropriera den kristna tron för snäva partipolitiska eller nationalistiska syften.

Populistiska tendenser i evangeliernas Jesus-bild

Att påföra Jesus eller någon annan gestalt ur historien en stämpel hämtad från vår tid, typ ”populist”, är alltid problematiskt. Däremot går det enligt min mening att påvisa att det finns vissa populistiska tendenser i det sätt som Jesus beskrivs i evangelierna. I min framställning i detta avsnitt bygger jag inte på aktuell exegetisk Jesusforskning, utan utgår från texterna så som de föreligger i aktuella bibelutgåvor som används i kyrkosamfunden.

Karaktéristiskt för en populistledare är att hen inte ses som en del av det politiska etablissemanget och därmed kan framstå som en representant för folket. Det här folkliga draget hos Jesus understryks i Lukasevangeliet, där han föds av en ung oerfaren kvinna och läggs i en enkel krubba. Han betraktas i Jerusalem som en utbölning från Galileen, och han understryker själv att han saknar en stadigvarande bostad. I liknelsen om den yttersta domen (Matt 25) identifierar sig Jesus med fattiga, hungriga, föraktade och fängslade medmänniskor.

¹² Angela Denker, *Red State Christians. Understanding the Voters Who Elected Donald Trump*. Minneapolis: Fortress Press, 2019), 28-29; Munther Isaac, ”On the Use of Religion by Right-Wing Israeli and Christian Groups”, i *Resisting Exclusion. Global Theological Responses to Populism*, red. Simon Sinn & Eva Harasta (Geneve: Lutheran World Federation, 2019), 186-188.

¹³ Ahvio, *Sananvapaus*, 92-93.

¹⁴ Soini, *Populismi*, 28; Eatwell & Goodwin, *National Populism*, 44

Samma starka ställningstagande mot makteliten kommer till uttryck i Jesus beskrivning av Guds rike, där hierarkierna är de motsatta i relation till världsliga riken. De första skall bli de sista och de sista de första. Jesus förtydligar med att konstatera att det är större att tjäna än att bli tjänad. I dialogen med Pilatus relativiserar Jesus den makt som Pilatus förlitar sig på.

Jesus utmanar också den ekonomiska eliten. Han varnar för att rikedom kan förhindra människor från att komma in i Guds rike, och berättar liknelser om hur fattiga och invalidiserade människor bjuds in till festmåltider istället för de fromma, rika och mäktiga. Efter att Jesus besökt honom ångrar tullindrivaren Sackaios sitt maktmissbruk och betalar med råge tillbaka vad han roffat åt sig. Det är värt att notera att de populistiska och samhällskritiska dragen i Jesus agerande framhävs olika starkt i de olika evangelierna. Matteus tenderar att tolka Jesus ord om de små och fattiga i andliga termer, medan Lukas bärs av ett starkt socialt patos och även ger kvinnorna en betydligt synligare roll i skildringen av Jesus liv.

Populistledare ses ofta som ett slags frälsargestalter med ett uppdrag och ett mandat från Gud eller nationen. Det här knyter an till förställningen om att Jesus var utsänd av Gud och i besittning av karismatiska kvaliteter. Jesus använde sig också tidvis av en retorik som påminner om populisters stil att tala: han polariserar, talar om ljusets barn och mörkrets barn, och använder enkla vardagliga bilder som människorna kan förstå. Dessutom brister han ibland ut i häftiga utfall mot både folkets och lärjungarnas "förstockelse". (Matt 8:17; 17:17)

Jesus anpassar sig emellertid inte okritiskt till de folkliga förväntningar som förknippas med Messias. Han avsäger sig världslig makt i samband med frestelserna, och drar sig undan då folkskaran har bestämt sig för att utropa honom till kung. Hans intåg till Jerusalem utgör en svårdefinierad mellanform mellan triumf och ödmjukhet: ett kungligt mottagande åt en man som rider på en arbetsåsa.

Det frivilliga offret kan framställas antingen som det yttersta uttrycket för styrka eller som ett misslyckande. Anders Behring Breivik såg sig som en försvarare av det kristna Europa, men sade sig samtidigt förakta Jesus för hans svaghet. Offervägen har emellertid en viktig plats i nationalistisk populism i synnerhet i östra Europa, där folkets lidanden under historiens gång ses som ett uttryck för dess renhet och för dess rätt att skydda sig mot främmande element.¹⁵

Liknelsen om farisén och tullindrivaren (Luk 18) kunde tolkas som en populistisk berättelse. Farisén står långt fram i templet och skryter inför Gud över sin fromhet och sin moraliska förträfflighet, medan tullindrivaren ödmjukt stannar innanför dörren och ber om förbarmande. Jesus berömmar den senare, och kritiserar skarpt farisén. Det populistiska schemat uppfylls emellertid inte. Fariséerna var inte några religiösa makthavare, utan de utgjorde ett slags folklig väckelserörelse. Tullindrivaren passar för sin del inte in i rollen som representant för det enkla, hederliga folket, eftersom han betraktas som en opportunistisk medlöpare till ockupationsmakten.

När Jesus driver ut dem som gör affärer av offerkulten ur templet genomför han ett slags populistisk symbolhandling och riktar skarp kritik mot både det religiösa och det ekonomiska systemet. Hans ord om att templet skall vara ett bödens hus anspelar på ett motsvarande ställe

¹⁵ Halldorf, "Populism as Existentialism", 114-115; Ben Stanley, "Defender of the Cross: Populist Politics and Religion in Post-Communist Poland", i *Saving the People. How Populists Hijack Religion*, red. Nadia Mazouki, Duncan McDonnell & Oliver Roy (Oxford University Press, 2016), 119.

hos Jesaja (Jes 56) där profeten i Guds namn säger att templet skall vara ett bödens hus för alla folk. Orden är en fortsättning på budskapet om att även eunucker och främlingar är välkomna till Herrens hus; två människogrupper som enligt texter i Mose lag och i Esras och Nehemjas böcker uttryckligen uteslöts från Guds församling. Jesus ifrågasätter alltså etniska gränsdragningar i både ord och handling, även om han riktar sin verksamhet främst till det judiska folket.

Vi bör naturligtvis vara medvetna om att vi har tillgång till Jesus ord och liv bara genom evangeliernas indirekta förmedling. De som har skrivit och förmedlat traditionsmaterial har ställvis använt sig av en utpräglad populistisk retorik. Jesus motståndare, ibland definierade som fariséer, skriftlärda och överstepräster, ibland helt enkelt som ”judarna”, framställs som karikatyrer av lagisk moralism med total oförmåga till empati. Dessutom ges de i vissa bibelverser skulden för Jesus död, och hotas med stränga straff, vilket kristna under historiens gång har använt för att motivera grymma förföljelser och trakasserier av judar. I den protestantiska traditionen, inte minst inom den lutherska, har dessa nidbilder av judisk tro ofta använts för att understryka det unika i nåden och den gränslösa kärleken, som Jesus anses förkroppsliga. Utmaningen för dem som utlägger texterna om Jesus idag är att kunna förkunna Guds nåd utan att föra vidare dessa populistiska polariseringar, som ger en bild av att judendomen skulle vara ett ogiltigförklarat och passerat stadium i Guds frälsningsplan.

Jesus som botemedel mot kristen nationalistisk populism

Under historiens gång har många teologiska riktningar väckt anspråk på att företräda det budskap som Jesus ”egentligen” lärde ut. Den nationalistiska populism som söker stöd hos Jesus ingår alltså i en lång tradition, och bör enligt min mening kritiskt undersökas just som en sådan tidsbunden och kontextuell tolkning av den kristna traditionen.

Många forskare har påpekat att benämningarna ”höger” och ”vänster” inte fångar det väsentliga i olika politiska populisters framtoning. Om man vill kalla Jesus en populist är det trots ovannämnda reservation tydligt att han uppvisar mer likheter med vänsterpopulister än med högerpopulister, med tanke på att de senare ofta riktar fronten inte bara mot eliten, utan också mot främmande eller tärande grupper av människor: invandrare och andra representanter för främmande språk, religioner och kulturer. Till exempel journalisterna Göran Greider och Åsa Linderborg räknar i sin bok *Populistiska manifestet* både Jesus och Robin Hood som vänsterpopulister.¹⁶

Evangelierna berättar om att Jesus tidvis samlade stora skaror omkring sig, men någon populistisk folkuppviglare eller revolutionär var han inte. Även om han underströk att hierarkierna i Guds rike är totalt annorlunda än i världen, och även om han relativiserade den politiska makten, tycks han inte ha ifrågasatt slaveriet eller kejsarens rätt att bära upp skatt.

Jesus må uppvisa populistiska drag, men att använda honom som stöd för en exkluderande nationalistisk populism lyckas bara om man blundar för en rad centrala texter. Redan vid sitt första offentliga framträdande i synagogan i Nasaret hänvisar Jesus till två episoder i Gamla testamentet, i vilka Guds hjälp har riktats till människor som inte hörde till israeliterna. (Luk 4) Jesus själv hjälper även människor av icke-judisk härkomst. På samma linje ligger ju även Paulus betoning av att alla skillnader mellan folkgrupper, kön och samhällsklasser har upphävts i Kristus. (Matt 28:16; Gal 3:28)

¹⁶ Göran Greider & Annika Linderborg, *Populistiska manifestet* (Falun: ScandBook Ab, 2018), 15.

Bilden av Jesus förblir dock mångbottnad. Ett intressant exempel är den svårtolkade berättelsen om den syrisk-fenikiska kvinnan, som då hon ber honom om hjälp tycks utmana Jesus och tvinga honom att dra ut konsekvenserna av vad han har sagt och hur han har handlat i andra sammanhang. I sitt svar använder Jesus sig av tidstypiska ordvändningar som i våra öron ter sig fördomsfulla: han kallar judarna barn och icke-judarna hundar. Kvinnan ger emellertid inte upp, utan säger sig ödmjukt vara beredd att likt en hund nöja sig med smulorna som faller från bordet. Följden blir att Jesus ändrar sig, botar hennes dotter och förundras över kvinnans tro. (Mark 7:24–30)

Jesus utmanar kulturella konventioner och religiösa renhetsföreskrifter även då han i Johannesevangeliet möter en samarisk kvinna vid brunnen i Sykar. Hennes kön, etnicitet och moraliska tillkortakommanden hindrar inte Jesus från att föra ett teologiskt samtal med henne om hur judarnas och samariernas religiösa sedvänjor och föreställningar förhåller sig till varandra (Joh 4:1–41). Samma gränsöverskridande budskap finns även i berättelsen om den romerska officeren som ber Jesus bota hans tjänare. Jesus imponeras av mannens tro, och förutsäger att människor ska komma från öster och väster och ligga till bords med Abraham, Isak och Jakob i himmelriket, medan ”rikets egna barn” ska bli lämnade utanför. (Matt 8:5–13)

Utöver dessa element ur evangelierna, återfinner man även i Bibeln andra perspektiv som kan användas för att tillbakavisa en kristet färgad populistisk nationalism. Bland dessa kan nämnas tron på att alla människor har skapats till Guds avbild samt det i Gamla testamentet ofta upprepade budet om att ta väl hand om främlingen (3Mos 19:33–34; Jer 7:5–7). Profeternas varningsord riktar sig i många fall uttryckligen till människor som tror att den etniska tillhörigheten till gudsfolket ger dem rätt att strunta i barmhärtighet och rättvisa. Redan i Gamla testamentet finns en eskatologisk föreställning om att alla folk skall samlas hos Gud på Herrens dag. I Nya testamentet understryks Guds gränsöverskridande frälsning ytterligare genom att lärjungarna genom missionsbefallningen sänds ut till alla folk. På samma gång som Bibeln kan användas för att göra etniska gränsdragningar i Guds eller kristendomens namn, fungerar den därmed även som en motkraft mot sådana nationalistiska projekt.

Kristen populism som en teologi för folket

Trots min kritik av nationalistisk populism med kristna förtecken anser jag det viktigt att inte avfärda dem som förenar populism med kristen tro alltför lättvindigt och kategoriskt. Att hävda att populismen i sig är någonting ont är att missförstå fenomenet och de människor som dras till populistiska rörelser. Populismen är ett tveeggat svärd: den kan användas av partier och politiska ledare för att tysta oppositionen, som är fallet i Turkiet, Polen, Ungern och Venezuela, men den kan också utgöra en kanal för gräsrotsrörelser och folkliga protester.

Soini kallar populismen ett evangelium för de fattiga och utsatta. De populistiska partierna som har framgång lyckas få vanliga människor att känna att någon lyssnar på deras erfarenheter och åsikter. Roger Eatwell och Matthew Goodwin räknar upp fyra orsaker till att människor tilltalas av populism. Det handlar för det första om att människor har förlorat förtroendet för samhället, politiker och myndigheter. Vidare lyfter de fram en upplevelse av att någonting värdefullt i samhället håller på att gå förlorat: samhörighet, ansvarskänsla och gemensamma värden. Den tredje orsaken är en oro för att den egna levnadsstandarden sjunker i jämförelse med andras, och för det fjärde en individualism som återspeglas i att

medlemskapet i traditionella institutioner såsom politiska partier, fackföreningar och kyrkosamfund kraftigt minskar.¹⁷

I katolsk moralteologi förekommer tanken att samhället i första hand bör se till att de fattiga får sina behov tillgodosedda. ”Preferensen för de fattiga”, som den brukar kallas, nämns av olika påvar i encyklikor med början hos Leo XIII år 1891. Den här kontextuella folkliga utgångspunkten blev en kungstanke inom den latinamerikanska befrielse-teologin, där den ofta kombinerades med en marxistisk samhällsanalys.¹⁸ I nationalistisk populistisk retorik omvandlas den här principen till en preferens för det egna folkets bästa. I många europeiska länder framträder populistpartierna ofta som försvarare av välfärdsstaten, med den uttryckliga markeringen att det är landets egna invånare som behöver få del av det sociala stödet, inte invandrare.

Men det handlar definitivt inte bara om materiell trygghet. Francis Fukuyama hävdar i sin bok *Identity* att människors upplevelse av att inte få sin värdighet bekräftad, det vill säga att som individer och grupper inte bli sedda, hörda och respekterade, skapar en förödmjukelse och besvikelse som utgör en fruktbar jordmån för olika former av populism. Tillhörigheten till en religiös och nationell gemenskap erbjuder ett svar på denna längtan efter värdighet.¹⁹

Timo Soini säger sig försvara vanliga hederliga människor, som trots att de saknar utbildning och ställning i samhället är värda att tas på allvar och betraktas som fullvärdiga samhällsmedborgare.²⁰ Att skapa teologiska tolkningar som prioriterar marginaliserade och utsatta människors erfarenheter och behov är en behjärtansvärd målsättning. Denna strävan blir emellertid problematisk om man samtidigt, som representant för ett politiskt parti, väcker anspråk på att ha ensamrätt till att föra hela folkets eller folkgruppens talan – och dessutom använder beteckningen ”kristen” som en exkluderande identitetsmarkör.

Gästfrihet

Uppgiften i den här artikeln har varit att undersöka på vilka sätt och med vilken rätt nationalistiska populisterna i sin retorik söker stöd hos Jesus och den judisk-kristna traditionen, samt att diskutera olika teologiska svar på populisternas exkluderande tolkning av kristen tro.

Politik och teologi behöver stå i dialog med varandra, även om ingendera parten skall få diktera den andras agerande. I stället för att kategoriskt avfärda nationalistiska populisternas användning av kristen språkbruk anser jag, i likhet med till exempel Nick Spencer, det vara mer fruktbart att i offentligheten föra en teologisk diskussion om vad som är kännetecknande för kristen etik och kristna värderingar: ”Ultimately, the best answer to Christian populism is Christian theology”.²¹ En viktig målsättning är att visa att den kristna traditionen, trots att den innehåller populistiska element, inte låter sig fångas i en nationalistisk populism.

¹⁷ Eatwell & Goodwin, *National Populism*, 30-39.

¹⁸ J. Philip Wogaman, *Christian Ethics. A Historical Introduction* (Louisville: Westminster John Knox Press, 2011), 225, 262, 265, 283.

¹⁹ Francis Fukuyama, *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment* (London: Profile Books, 2018), 7.

²⁰ Soini, *Populismi*, 100.

²¹ Spencer, *Christian Populism*, 188; se även Tamás Fabiny, ”Churches as Agents for Justice and against Division in Hungary”, i *Resisting Exclusion. Global Theological Responses to Populism*, red. Simon Sinn & Eva Harasta (Geneve: Lutheran World Federation, 2019), 50.

Att gå in i en lyhörd dialog med människor som tilltalas av populismen ligger i linje med hur Jesus bemötte människor, och även i linje med målsättningarna för en samhällstillvänd teologi. Ett trovärdigt teologiskt svar på utmaningen från den nationalistiska populismen är inte att tiga ihjäl eller idiotförklara dess representanter, utan att lyhört lyssna på människors erfarenheter, farhågor och behov. Den offentliga teologin bör växa fram nerifrån i dialog med representanter för de olika religiösa, ideologiska och kulturella traditioner som finns representerade i samhället.²² Det här innebär inte att man skall acceptera intolerans, tvärtom bör kyrkor och teologer ifrågasätta de nationalistiska populisternas tal om det enhetliga ”folket” och istället bidra till att konkreta förtryckta grupper får komma till tals.

Jag har i boken *En gästfri Gud, en gästfri kyrka* (2019) argumenterat för att begreppet gästfrihet utgör ett tacksamt redskap för att teologiskt bearbeta den etniska, kulturella, politiska och religiösa mångfalden i våra samhällen i dag. Gästfrihet används i Bibeln dels för att karakterisera Gud, dels som ett etiskt ideal för människan. Jesus gestaltade Guds rike både i liknelser och i handling med hjälp av inkluderande måltidsgemenskaper, som ofta väckte anstöt hos hans motståndare.

Jesus visar att en så vardaglig sak som gästfrihet kan förändra världen. Genom de måltidsgemenskaper Jesus inbjöd till och deltog i förmedlade han en vision om en gemenskap som präglas av insikten om att vi alla delar samma livsvillkor. Den generösa bordsgemenskaper blev också ett kännetecken på den första kristna församlingen, vilket förde med sig en uppluckring av gränserna mellan kön, folkslag och socialklasser. Även om tillämpningen av detta ideal under kyrkans historia har lämnat mycket att önska kan ändå denna idé om en gränsöverskridande gemenskap fungera som en motkraft till framväxten av nationalistiska populistiska rörelser idag.²³

Tillämpningen av gästfrihet i relation till dem som tänker, tror och lever annorlunda än vi själva bygger i en kristen kontext på föreställningen om att Gud har skapat varje människa och verkar i hela världen. Gästfrihet innebär inte en relativistisk låt-gå-mentalitet, eftersom gästfrihet förutsätter att gäst och värd respekterar varandras traditioner, men också är öppen för att lära sig någonting nytt i mötet med den andra. Gästfriheten inbegriper även en beredskap att byta roller: nästa gång kan gästen vara värd och värden gäst.

Gästfrihetens teologi är inte en härlighetens och maktens teologi, utan korsens och lyssnandets teologi. Förverkligandet av gästfriheten förutsätter därför en problematisering av föreställningen om det enhetliga, genuina folket, så att olika grupper i samhället skall kunna få sin röst hörd. Exempel från olika delar av världen visar att när populisterna kommer till makten inför de ofta lagar och bestämmelser som begränsar yttrandefriheten och inskränker etniska minoriteters rättigheter. Folk rörelser som beskylls för att luckra upp traditionella värderingar eller motverka nationens intressen hamnar ofta i skottgluggen, såsom klimatrörelsen, feminismen och rörelser som verkar för sexuella minoriteters rättigheter.²⁴

²² Rudolf von Sinner, ”Populism, People and a Task for Public Theology”, i *Resisting Exclusion. Global Theological Responses to Populism*, red. Simon Sinn & Eva Harasta (Geneve: Lutheran World Federation, 2019), 120; Jeevaraj Anthony, ”Enduring Theological Perspectives of the Ecclesia: Challenges and Responses in India”, i *Resisting Exclusion. Global Theological Responses to Populism*, red. Simon Sinn & Eva Harasta (Geneve: Lutheran World Federation, 2019), 169-170.

²³ Björn Vikström, *En gästfri Gud, en gästfri kyrka* (Helsingfors: Fontana Media, 2019), 30-35.

²⁴ Roger Gaikwad, ”Populist Politics in India and the Response of Churches”, i *Resisting Exclusion. Global Theological Responses to Populism*, red. Simon Sinn & Eva Harasta (Geneve: Lutheran World Federation, 2019), 73; Kirsti Stjerna, ”Resisting sexism theologically”, i *Resisting Exclusion. Global Theological Responses to Populism*, red. Simon Sinn & Eva Harasta (Geneve: Lutheran World Federation, 2019), 197; Marcia Blasi,

Lika viktigt som att lyssna till de partikulära erfarenheterna och perspektiven är att lyfta fram det som förenar. Skapandet av fiendebilder kan motverkas av tron på att hela världen och alla människor är föremål för Guds kärlek och frälsande gärningar. En inåtvänd lokalpatriotism behöver korrigeras av vad Nico Koopman kallar ”an ethic of catholicity” och Antje Jackelén benämner ”an enlightened universalism”.²⁵

Vi skall akta oss för att projicera dagens begrepp på gestalter ur historien. Jesus har gett inspiration åt kristna som har kämpat för att förändra såväl samhället som kyrkan i en mer jämlik, rättvis och mänsklig riktning, men att kalla Jesus populist är lika anakronistiskt som att kalla honom marxist, anarkist eller feminist. Det är emellertid inte omöjligt att kombinera kristen tro med sådana former av populism, som i en strävan efter rättvisa och jämlikhet nerifrån utmanar etablissemangen i kyrkor och samhälle – under förutsättning att man samtidigt bestämt tar avstånd från andra former av populism, som drar upp gränser mot de människor och grupper som uppfattas främmande och annorlunda.

Källor

Ádám, Zoltán & András Bozóki. ”Radical Right-wing Populism and Nationalized religion in Hungary”. *Resisting Exclusion. Global Theological Responses to Populism*, red. Simon Sinn & Eva Harasta. Geneva: Lutheran World Federation, 2019, 91-108.

Ahvio, Juha. *Sananvapaus uhattuna Suomessa. Vihapuhe, ihmisoikeudet ja media*. Helsingfors: Kuva ja sana, 2019.

Anthony, Jeevaraj. ”Enduring Theological Perspectives of the Ecclesia: Challenges and Responses in India”. *Resisting Exclusion. Global Theological Responses to Populism*, red. Simon Sinn & Eva Harasta. Geneva: Lutheran World Federation, 2019, 167-172.

Blasi, Marcia. ”’Beautiful, honest, and housewife’: Women, politics and religion in Brazil”. *Resisting Exclusion. Global Theological Responses to Populism*, red. Simon Sinn & Eva Harasta. Geneva: Lutheran World Federation, 2019, 237-242.

Denker, Angela. *Red State Christians. Understanding the Voters Who Elected Donald Trump*. Minneapolis: Fortress Press, 2019.

Eatwell, Roger & Matthew Goodwin. *National Populism. The Revolt Against Liberal Democracy*. London: Penguin, 2018.

Fabiny, Tamás. ”Churches as Agents for Justice and against Division in Hungary”. *Resisting Exclusion. Global Theological Responses to Populism*, red. Simon Sinn & Eva Harasta. Geneva: Lutheran World Federation, 2019, 43-52.

Forster, Dion A. ”State Theology and Political Populism in South Africa? A Kairos Critique”. *Resisting Exclusion. Global Theological Responses to Populism*, red. Simon Sinn & Eva Harasta. Geneva: Lutheran World Federation, 2019, 133-139.

”’Beautiful, honest, and housewife’: Women, politics and religion in Brazil”, i *Resisting Exclusion. Global Theological Responses to Populism*, red. Simon Sinn & Eva Harasta (Geneve: Lutheran World Federation, 2019), 240.

²⁵ Nico Koopman, ”Populism and an ethic of intellectuality and catholicity. Reflections from South Africa”, i *Resisting Exclusion. Global Theological Responses to Populism*, red. Simon Sinn & Eva Harasta (Geneve: Lutheran World Federation, 2019), 109; Antje Jackelén, ”Responsible Church Leadership in Face of Polarization, Populism, Protectionism and Post-truth”, i *Resisting Exclusion. Global Theological Responses to Populism*, red. Simon Sinn & Eva Harasta (Geneve: Lutheran World Federation, 2019), 28.

Fukuyama, Francis. *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*. London: Profile Books, 2018.

Gaikwad, Roger. "Populist Politics in India and the Response of Churches". *Resisting Exclusion. Global Theological Responses to Populism*, red. Simon Sinn & Eva Harasta. Geneva: Lutheran World Federation, 2019, 65-75.

Goodhart, David. *The Road to Somewhere. The New Tribes Shaping British Politics*. London: Penguin, 2017.

Greider, Göran & Åsa Linderborg. *Populistiska manifestet*. Falun: ScandBook Ab, 2018.

Hadj-Abdou, Leila. "The 'Religious Conversion' of the Austrian Freedom Party". *Saving the People. How Populists Hijack Religion*, red. Nadia Mazouki, Duncan McDonnell & Oliver Roy. Oxford: Oxford University Press, 2016, 29-45.

Halldorf, Joel. "Populism as Existentialism: The Sweden democrats and the Longing for Connection". *Is God a Populist? Christianity, Populism and the Future of Europe*, red. Susan Kerr. Oslo: Skaperkraft, Frekk Forlag, 2019, 106-120.

Höhne, Florian. "Christian Nudges: Out of – or Into the Digital Filter Bubble? Theological Reflections on Social Media Communication". *Resisting Exclusion. Global Theological Responses to Populism*, red. Simon Sinn & Eva Harasta. Geneva: Lutheran World Federation, 2019, 267-273.

Isaac, Munther. "On the Use of Religion by Right-Wing Israeli and Christian Groups". *Resisting Exclusion. Global Theological Responses to Populism*, red. Simon Sinn & Eva Harasta. Geneva: Lutheran World Federation, 2019, 181-188.

Jackelén, Antje. "Responsible Church Leadership in Face of Polarization, Populism, Protectionism and Post-truth". *Resisting Exclusion. Global Theological Responses to Populism*, red. Simon Sinn & Eva Harasta. Geneva: Lutheran World Federation, 2019, 25-34.

Koopman, Nico. "Populism and an ethic of intellectuality and catholicity. Reflections from South Africa". *Resisting Exclusion. Global Theological Responses to Populism*, red. Simon Sinn & Eva Harasta. Geneva: Lutheran World Federation, 2019, 109-114.

Müller, Jan-Werner. *What is Populism?* Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2016.

Ngnambi, Christel Lamère. "Populists, Christians and Christianity: A bird's eye-view". *Is God a Populist? Christianity, Populism and the Future of Europe*, red. Susan Kerr. Oslo: Skaperkraft, Frekk Forlag, 2019, 47-69.

Palmu, Heikki. "Laura Huhtasaari Mikaelin kirkossa". Blogg 18.10.2018. <https://www.kotimaa24.fi/blogit/laura-huhtasaari-mikaelin-kirkossa/> Åtkommen 15.9.2022.

Soini, Timo. *Populismi*. Helsingfors: Pole-Kuntatiето, 2020.

von Sinner, Rudolf. "Populism, People and a Task for Public Theology". *Resisting Exclusion. Global Theological Responses to Populism*, red. Simon Sinn & Eva Harasta. Geneva: Lutheran World Federation, 2019, 115-124.

Spencer, Nick. "'The Dog That Didn't Bark': Christian Populism in the UK". *Is God a Populist? Christianity, Populism and the Future of Europe*, red. Susan Kerr. Oslo: Skaperkraft, Frekk Forlag, 2019, 172-188.

Stanley, Ben. "Defender of the Cross: Populist Politics and Religion in Post-Communist Poland". *Saving the People. How Populists Hijack Religion*, red. Nadia Mazouki, Duncan McDonnell & Oliver Roy. Oxford: Oxford University Press, 2016, 109-128.

Stjerna, Kirsi. "Resisting sexism theologically". *Resisting Exclusion. Global Theological Responses to Populism*, red. Simon Sinn & Eva Harasta. Geneva: Lutheran World Federation, 2019, 197-206.

Vikström, Björn. *En gästfri Gud, en gästfri kyrka*. Helsingfors: Fontana Media, 2019.

Wogaman, J. Philip. *Christian Ethics. A Historical Introduction*. Louisville: Westminster John Knox Press, 2011.